

Пощастило мені працювати безпосередньо під керівництвом Михайла Васильовича на посаді головного вченого секретаря Президії УААН. Можу сказати, що він був вимогливим, але ніколи не принижував гідності підлеглих, знав справу, був висококваліфікованим вченим, державною людиною, однак не проявляв зверхності, підтримував ініціативу працівників. Усім би керівникам бути такими!

Михайло Васильович був талановитим організатором аграрної науки, приділяв однакову увагу всім напрямам аграрної науки, включаючи й економічну. За його участі та редакцією підготовлено монографію «Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М. В. Зубець, П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров [та ін.]; за ред. М. В. Присяжнюка, М. В. Зубця, П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка, М. М. Федорова. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2011. – 1008 с.». З його подання прогнозується виробництво зерна в Україні на перспективу до 2020 року в обсязі 80 млн тонн. У співавторстві з Михайлом Васильовичем я опублікував 60 наукових праць, з них 15 колективних монографій.

Михайло Васильович відзначався великою людяністю. У цьому я переконався особисто. Фірма, на якій працював мій син генеральним директором, одержала кредит для закупівлі персональних комп'ютерів. Однак, постачальник запропонував застарілу модель. Фірма відмовилася, вимагаючи поставки нової моделі, а тим часом, за згодою з банком, почала використовувати кошти для закупівлі інших товарів, щоб мати можливість розрахуватися з банком. З особистих мотивів і неприхильного ставлення до президента фірми, міністр внутрішніх справ наказав знайти на фірмі кримінал. Сина звинуватили у нецільовому використанні коштів, що не кваліфікується як кримінальний злочин. Проте, незважаючи на те, що фірма розрахувалася з банком за кредит, на сина відкрили карну справу, заарештували й помістили у слідчий ізолятор. Куди тільки я не звертався, але пояснень ніхто не хотів слухати. У цій ситуації міг допомогти лише Президент України Леонід Данилович Кучма. Я підготував лист з проханням до Президента про вирішення питання по закону, але ніхто не захотів передати мого листа. Знаючи мою біду, Михайло Васильович передав Президенту України мого листа та попросив справедливо вирішити це питання. Крім того, організував юридичну допомогу. Справа зрушилася в позитивну сторону. Сина звільнили, за що я щиро вдячний Михайлу Васильовичу.

7 квітня 2015 року виповнилося б 77 років від дня народження Михайла Васильовича Зубця. Світла пам'ять про нього – видатного вченого, організатора аграрної науки, порядну і доброзичливу людину назавжди залишиться в серцях учених-аграрників.

ВАГОМИЙ ВНЕСОК АКАДЕМІКА М. В. ЗУБЦЯ У РОЗВИТОК СУЧАСНИХ НАПРЯМІВ ВЕТЕРИНАРНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

М. С. МАНДИГРА, Б. Т. СТЕГНІЙ¹

*Відділення ветеринарної медицини Національної академії аграрних наук України
¹ННЦ «Інститут експериментальної і клінічної ветеринарної медицини»*

Наукова та адміністративна діяльність академіка НААН Михайла Васильовича Зубця, одного з фундаторів та очільників аграрної науки нашої держави, непересічної та багатопланової особистості, ще довгі роки буде привертати увагу всіх, хто небайдужий до історії, сьогодення та перспектив наукового супроводу агропромислового виробництва в Україні. Михайлу Васильовичу, твариннику за покликанням і зооінженеру за фахом, завжди були зрозумілі та близькі питання ветеринарного забезпечення тваринництва, він високо

© М. С. Мандигра, Б. Т. Стегній, 2015

цінив здобутки науковців галузі, гостро сприймав проблеми цього напрямку аграрної науки та бачив перспективні напрями їхнього вирішення.

Так, ще у 2009 р., у своїй статті «Актуальні задачі ветеринарної науки в Україні», опублікованій у Міжвідомчому тематичному науковому збірнику «Ветеринарна медицина» № 92, Президент НААН, академік М. В. Зубець визначив стратегічну мету подальшого розвитку аграрної науки – це створення конкурентоспроможної науково-технічної продукції на основі результатів фундаментальних і прикладних досліджень, розроблення інноваційного механізму участі науки в процесі освоєння наукових здобутків у аграрному виробництві, модернізація системи управління наукою.

За баченням академіка М. В. Зубця, до числа науково й економічно обґрунтованих пріоритетних напрямів наукових досліджень в аграрній сфері України та у ветеринарній медицині зокрема, відносяться:

- розробка й освоєння наукоємних економічних моделей розвитку та трансформації українського села, його устоїв у економічній, екологічній, соціальній та культурній сферах;
- у рослинництві розробка та формування високопродуктивних і стабільно адаптованих агрофітоценозів з раціональним використанням генетичного потенціалу сільськогосподарських культур і технічних ресурсів, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції;
- створення комплексних систем розвитку тваринництва, які відповідають європейським стандартам якості, ветеринарно-санітарним та екологічним нормам.

Значна увага була приділена необхідності створення механізмів переходу аграрної науки на модель розвитку за принципами інноваційного провайдингу, а саме: рівень інноваційного мислення та підготовленості кадрів для інноваційної діяльності, відповідність процесу науково-дослідної роботи принципам наукового менеджменту за програмно-цільовим методом науково-інноваційного продукування, уміння наукових установ здійснювати маркетингові дослідження та забезпечувати консалтинговий супровід власної інноваційної продукції на ринку; здатність науково-дослідної структури знайти місце в інтегрованих формуваннях галузевих і регіональних агротехнобізнескластерів наукоємного ринку.

На той час під керівництвом М. В. Зубця в НААН розроблено стратегію інноваційного провайдингу, основною метою якої було збільшення обсягу позабюджетних надходжень. Основним її принципом є об'єднання науково-інноваційного потенціалу дослідних установ і ресурсотехнологічної бази експериментального виробництва системи НААН з підприємницьким потенціалом аграрного ринку. Сформовані завдання за зазначеною стратегією включають: зосередження зусиль суб'єктів НААН на створенні ринково-затребуваної науково-інноваційної продукції та реалізації її шляхом впровадження інноваційно-інвестиційних бізнес-проектів; проведення інноваційних перетворень у структурі й організації НДКР наукових установ, підвищення інноваційного потенціалу наукових розробок, створення і розвиток інфраструктури для капіталізації та комерціалізації науково-інноваційної продукції; освоєння підприємницького менеджменту, маркетингу для виробництва та реалізації конкурентоспроможної продукції за наукоємними технологіями.

Михайло Васильович наголошував, що організація роботи наукових установ за ринковим принципом потребує інноваційних перетворень структури установ і перебудови механізму науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт за програмно-цільовим методом науково-інноваційного продукування.

Він зазначав, що після вступу України до Світової організації торгівлі перед аграрною наукою постали нові завдання, а визначальним критерієм, який характеризує стан національної економіки та впливатиме на економічні наслідки вступу до СОТ, є конкурентоспроможність продукції, що виробляється в державі.

Крім того, значну увагу М. В. Зубець приділив задачам та перспективам розвитку ветеринарної науки в Україні. Він відмічав, що необхідно привести у відповідність до закону «Про ветеринарну медицину» понад 20 рішень уряду, 10 нормативно-правових актів, розробити більше 30 нових документів. Вже було прийнято 12 основних законів України, які регулюють якість і безпеку продукції АПК. Зокрема, затверджена «Загальнодержавна

цільова програма проведення моніторингу залишкових кількостей препаратів і забруднюючих речовин в організмі живих тварин на 2009–2014 роки». Програма передбачала створення матеріально-технічної бази для виконання планів державного моніторингу, здійснення заходів з підтвердження професійного рівня спеціалістів, залучених до виконання зазначених планів, а також активізацію роботи з акредитації державних лабораторій ветеринарної медицини. Одним з головних завдань для наукових установ вважав запровадження системи якості на основі стандартів ISO 9001 і системи охорони довкілля на основі принципів ISO 14000.

Для ветеринарної науки у цьому контексті актуальною залишається розробка дієвого механізму переходу на інноваційну модель розвитку та приведення вітчизняних нормативно-правових актів у сфері інтелектуальної власності та трансферу інновацій у відповідність з міжнародними нормами, а також завершення капіталізації об'єктів інтелектуальної власності.

На виконання цільових завдань розвитку ветеринарної науки, означених у вищезгаданій статті, з метою подальшого вдосконалення систем захисту тварин і забезпечення якості та безпеки продукції тваринництва, приведення рівня біологічної безпеки в державі до світових стандартів було розроблено Програму з біобезпеки в галузі ветеринарної медицини України у контексті реалізації Програми зменшення біологічної загрози. Розроблено Програму розвитку виробництва вітчизняних засобів захисту тварин на основі сучасних біотехнологій, створюється сучасна система моніторингу та вивчення закономірностей епізоотичного процесу при особливо небезпечних захворюваннях за методами молекулярної епізоотології з використанням інформаційно-комп'ютерних програм і вдосконаленням діагностичних засобів на основі молекулярно-генетичних досліджень і впровадження експрес-методів індикації та ідентифікації патогенів. На цій основі здійснюється наукове обґрунтування програм поетапної ліквідації в країні найбільш поширених інфекційних хвороб тварин; проводиться науково-методичний супровід моніторингу збудників токсикоінфекцій у сировині та продуктах тваринництва.

Як зазначав М. В. Зубець, незважаючи на певні успіхи у науковому забезпеченні ветеринарного супроводу тваринництва в Україні, залишаються нерозв'язаними питання діагностики ящуру та інших везикулярних хвороб, рикетсіозів, туляремії, арбовірусних захворювань, блютангу та деяких інших. Під час створення систем контролю цих інфекцій необхідно буде врахувати як класичні методології, так і новітні (ІФА, ПЛР), що забезпечить повну відповідність систем моніторингу та ранньої діагностики світовим стандартам. Ці питання залишаються актуальними і сьогодні.

Також науковці установ ветеринарного профілю НААН продовжують розвиток систем молекулярно-епізоотологічних досліджень, а саме гено- та патотипування чинників емерджентних інфекцій, прогнозування їх поширення, біоінформатичного моделювання розвитку ситуації, на необхідності яких наголошував академік М. В. Зубець.

Ще одним важливим завданням наукового супроводу галузі ветеринарної медицини він вважав розробку загальних методологічних підходів щодо науково обґрунтованої оцінки біологічних ризиків для здоров'я людей і тварин, впровадження в Україні елементів Національної системи біологічної безпеки та біологічного захисту, яка забезпечувала б можливість урахування контролю всього спектру біологічних загроз, від хвороб до аварій у лабораторіях, а також випадків неналежного використання інфекційних і токсичних агентів, визначення перспективних напрямів розвитку біотехнології, біоінженерії та забезпечення біобезпеки в Україні.

Перспективним, на його думку, є підбір критеріїв, методів та відпрацювання показників оцінки біобезпечності генетично модифікованих організмів та якості продуктів, до складу яких вони входять, проведення моніторингу продукції тваринництва щодо залишків токсичних елементів і лікарських засобів.

Визначальними для науковців ветеринарної медицини стали слова академіка М. В. Зубця про те, що роль ветеринарної науки є визначальною у підтриманні продовольчої

і біологічної безпеки нашої держави, забезпеченні населення тваринницькою продукцією високої якості, а її науковий потенціал, цілеспрямований рух уперед, розуміння задач і чітке бачення шляхів їх вирішення є запорукою досягнення успіху.

Ще одним підтвердженням інтересу до ветеринарної науки, глибокого розуміння її ролі та перспектив розвитку в Україні, стала участь академіка М. В. Зубця у міжнародній науково-практичній конференції «Ветеринарна медицина 2005: сучасний стан та актуальні проблеми забезпечення ветеринарного благополуччя тваринництва», організованій Національним науковим центром «Інститут експериментальної і клінічної ветеринарної медицини» у 2005 році. У своєму привітальному слові до учасників конференції він сказав: «Мені приємно звернутись сьогодні зі словами вітання до вас, представники ветеринарної медицини, цієї давньої і ніколи не старіючої професії, яка взяла на себе славне, почесне і важливе завдання – берегти здоров'я тварин і захищати життя людини».

Також М. В. Зубець наголосив, що важливим є розвиток нових імунологічних і молекулярно-генетичних методів досліджень у біології, зокрема у ветеринарній медицині. Це полімеразна ланцюгова реакція, імуноферментний аналіз, ДНК-біотехнології. Найбільш перспективним шляхом підвищення рівня наукових досліджень є налагодження міжнародного співробітництва, особливо з тими країнами, де інтенсивно розвивається сучасна біотехнологія: Німеччина, Франція, Англія, США, Японія та ін. Необхідна активна співпраця наших дослідників із провідними зарубіжними науковими центрами з виконання спільних робіт за міжнародними грантами. Другим напрямом освоєння сучасних біотехнологічних методів є наукове стажування.

Він також відмітив необхідність проведення міжнародних наукових конференцій з нагальних проблем ветеринарної медицини, які у певній мірі є свідченням зростання ролі ветеринарної медицини в системі аграрної науки та сприятимуть обміну сучасними досягненнями науково-практичної ветеринарної медицини в умовах тих процесів, які відбуваються сьогодні в Україні та у світі в цілому.

Необхідно відмітити, що наукові установи ветеринарного профілю мережі НААН завжди знаходили підтримку та розуміння у Михайла Васильовича. Зокрема, це стосувалось розвитку найбільш перспективних напрямів діяльності, збереження та підвищення кадрового наукового потенціалу установ. Так за час його перебування на посаді Президента НААН було сформовано та успішно виконано 4 науково-технічні програми з наукового супроводу епізоотичного благополуччя тваринництва та забезпечення здоров'я тварин, біологічної безпеки, якості та безпечності продукції тваринництва в Україні.

Михайло Васильович на початку XXI сторіччя з розумінням сприйняв необхідність активізації наукових досліджень щодо особливо небезпечних, непередбачуваних, за сучасною термінологією «емерджентних», інфекційних хвороб тварин.

У контексті окреслених академіком М. В. Зубцем напрямів розвитку ветеринарної науки у наш час активно розвиваються фундаментальні дослідження, зокрема щодо вивчення екогеографії та філогенетичних зв'язків у популяціях збудників інфекційних захворювань, молекулярних механізмів патогенезу та імуногенезу при інфекційних та паразитарних хворобах, розробки інноваційних рекомбінантних, клітинних та нанобіотехнологій, науково-методичних основ забезпечення продовольчої безпеки нашої держави.

За результатами проведених досліджень науковцями ННЦ «Інститут експериментальної і клінічної ветеринарної медицини» лише за останні 5 років завершено 324 фундаментальні та прикладні розробки, серед них 9 концепцій, 26 методів та методик, 37 технологій виготовлення засобів захисту тварин, 8 вакцин, 17 діагностикумів і 10 лікувально-профілактичних препаратів, які успішно пройшли апробацію та впроваджуються або підготовлені до впровадження у тваринницьку і біотехнологічну галузі та лабораторну практику України, отримано 72 патенти України.

Також у наукових установах ветеринарного профілю НААН розроблено 110 ДСТУ та гармонізовано 34 ISO.

Плідними є зовнішні науково-технічні зв'язки установ Академії ветеринарного профілю. З 2007 року успішно виконано 12 наукових проектів за міжнародними грантами, налагоджено співпрацю з 12 референс-лабораторіями МЕБ та ФАО, що дало можливість взяти участь у тренінгах з проблем моніторингу, діагностики та профілактики хвороб сільськогосподарських тварин і птиці, контролю якості та безпечності сільськогосподарської продукції, біобезпеки і біозахисту понад 80 науковцям, отримати референтні матеріали (антигени, сироватки, тест-панелі), у 22 профтестуваннях та отримати доступ до міжнародних наукометричних баз даних.

Активною є діяльність науковців НААН, спрямована на організацію міжнародних конгресів з ветеринарної медицини та профільних конференцій, а також семінарів різного рівня. Так лише Національним науковим центром «Інститут експериментальної і клінічної ветеринарної медицини» впродовж 2003–2014 років проведено 17 міжнародних форумів, які були присвячені актуальним питанням ветеринарного супроводу різних галузей тваринництва, проблемам емерджентних трансмісивних і транскордонних хвороб тварин, розширенню молекулярно-генетичних досліджень та запровадженню міжнародних стандартів біологічної безпеки у лабораторну практику і біотехнологічне виробництво України. У червні 2015 року планується провести Міжнародну науково-практичну конференцію «Актуальні проблеми продовольчої безпеки (екологічна, хімічна та біологічна безпека, якість та безпечність продукції АПК)».

Також за час президентства академіка М. В. Зубця у НААН започатковано низку ініціатив щодо участі у міжнародних проектах з біологічної безпеки. Зокрема, у 2008 р. досягнуто домовленості про участь установ Національної академії аграрних наук України ветеринарного профілю (ННЦ «ІЕКВМ» та ІВМ НААН) у реалізації Програми зменшення біологічної загрози в рамках виконання Імплементативної Угоди між Україною та Сполученими Штатами Америки у галузі запобігання розповсюдженню технологій, патогенів та знань, які можуть бути використані в ході розробки біологічної зброї від 29.08.2005 р. Академіком М. В. Зубцем було підписано меморандум про надання технічної допомоги установам Академії та концепцію реалізації Програми зменшення біологічної загрози в Україні (CONOPS). Питання контролю емерджентних інфекційних хвороб тварин розглянуті на засіданні Президії НААН.

За час виконання Імплементативної Угоди впродовж 2010–2013 рр. було створено тренінговий центр для фахівців ветмедицини (ІВМ, м. Київ). Науковці ННЦ «ІЕКВМ» взяли участь у виконанні 4-х наукових проектів за міжнародними грантами з проблем контролю емерджентних інфекційних хвороб та біобезпеки. Окрім того, в Україні та за кордоном за даною проблематикою пройшли тренінги та профтестування понад 40 науковців.

Продовження робіт на цей час зупинилося у зв'язку з закінченням терміну дії Імплементативної Угоди між Міністерством оборони США та Міністерством охорони здоров'я України. Мінагрополітики відмовилося від перереєстрації Проекту зменшення біологічної загрози Міністерства оборони США у Мінекономрозвитку України, що не дало можливості отримати Україні технічну допомогу на розвиток лабораторної діагностичної бази в галузі ветеринарної медицини обсягом близько 40 млн доларів США. Нині за зусиль діючого керівництва Академії, і особисто Президента НААН, академіка Я. М. Гадзала, віцепрезидента НААН, академіка НААН М. І. Бащенко, Відділення ветеринарної медицини НААН, робиться все необхідне для відновлення реалізації Програми зменшення біологічної загрози в Україні.

Також за підтримки Президента НААН М. В. Зубця у 2006 р. Інституту експериментальної і клінічної ветеринарної медицини було присвоєно статус Національного наукового центру, у 2009 році група його співробітників отримала Державну премію у галузі науки і техніки за розробку системи епізоотологічного моніторингу, імунопрофілактики та діагностики високопатогенного грипу птиці в Україні.

Привертають до себе увагу глибокі слова Михайла Васильовича, сказані на конференції у 2005 році: «Як ніколи державі та суспільству зараз потрібні нові ідеї, перспективні

проекти, експертні оцінки і зважені прогнози. Сьогодні країна не стільки бореться з минулим, скільки творить своє майбутнє. Розвиток науки, ефективне використання результатів наукової діяльності, впровадження новітніх технологій – основа економічного зростання держави», які у наші дні сприймаються з особливою гостротою та розумінням.

УДК 636.082:001

ТАЛАНОВИТИЙ ВЧЕНИЙ, ОРГАНІЗАТОР НАУКИ, ЛЮДИНА (спогади про академіка НААН Михайла Васильовича Зубця)

Ю. П. ПОЛУПАН

Інститут розведення і генетики тварин імені М.В.Зубця НААН (Чубинське, Україна)
YuPolupan@ukr.net

Викладено суб'єктивну оцінку визначної особистості, деяких найважливіших наукових розробок і узагальнень академіка НААН М. В. Зубця, спогади про Вчителя. Академік Михайло Васильович Зубець справив вагомий вплив на розвиток наукових засад селекції, генетики, біотехнології, теорії породи та практичне породоутворення у тваринництві України. За його теоретичними та методичними розробками та безпосередньої участі виведено низку нових вітчизняних конкурентоспроможних порід сільськогосподарських тварин. Як організатор науки, директор інституту, президент академії, він великого значення надавав вихованню кадрів. Наукова школа М.В.Зубця налічує 18 кандидатів і 11 докторів наук.

Ключові слова: академік Михайло Васильович Зубець, породоутворення, селекція, генетика тварин

THE TALENTED SCIENTIST, ORGANIZER OF SCIENCE, MEN

(memoirs about academician NAAS Mikhail Vasilyevich Zubets)

Yu. P. Polupan

Institute of Animal Breeding and Genetics nd. a. M.V.Zubets NAAS (Chubynske, Ukraine)
YuPolupan@ukr.net

The subjective evaluation of salient remarkable personality, some the most important scientific developments and generalizations of academician NAAS M. V. Zubets, memoirs about the Teacher were presented. Academician Mikhail Vasilyevich Zubets made influential influence on the development of scientific principles of selection, genetics, biotechnology, theory of breed and practical breed creating in cattle breeding of the Ukraine. A number of the new domestic competitive breeds of agricultural animals have created on the basis of his theoretical and methodical developments and with the direct participation. As the organizer of science, the director of institute, the President of academy, he gave great significance to training personnel. Scientific school M. V. Zubetse's count 18 candidates even 11 doctors of sciences.

Key words: academician Mikhail Vasilyevich Zubets, breed creating, selection, genetics of the animals

ТАЛАНТЛИВЫЙ УЧЁНЫЙ, ОРГАНИЗАТОР НАУКИ, ЧЕЛОВЕК

(воспоминания об академике НААН Михаиле Васильевиче Зубце)

Ю. П. Полупан

Інститут розведення і генетики животнох імені М.В.Зубця НААН (Чубинське, Україна)
